

השולטת והסטרא-אחרא מתגרשת ומתרחקת וזאת היא הכוונה התכליתית כידוע... אך אם בני אדם חוטאים גורמים שהאורות יהיו בטלים... וישארו... בלא פעולה... לא נמצאו באורות אלא בחינת אור התורה והוא בטל בלא מעשה ואינו מגיע אל המקבלים ואז הס"א מתחזקת לשלוט למטה... ושליטתה מן הבטלה של האורות העליונים, לכן **הבטלה מביאה מביאה לידי שיעמום** כי בטלות האורות הוא ממש הנותנת מקום שליטה לס"א שהיא השעמום, ועל כן התורה צריך שתהיה על מנת לעשות שאז התיקון נמצא כראוי'...

...וזהו כעין מה שכתבו בספרים הקדושים בכמה מקומות, כי הס"א והקליפות יונקים את חיותם מניצוצות הקדושה שנפלו לרשותם, מן התורה והמצוות שאנו עושים עם פגמים גדולים. וענין זה אנו רואים בחוש ממש. כי הרי כתבנו בראש דברינו שגם לפני דורות הרבה היתה אפיקורסות בעולם בניגוד לתורה הקדושה, אבל לא השתמשו בתורה עצמה בעקמומיות שכלם לשם הכפירה. אבל בדורות האחרונים פתאום עמדו זייפנים גסים וחצופים עד מאד לבקר — כביכול — את המקרא וכל התורה כולה, ובשכלם המתעקם ממש על ידי מדותיהם ותאוותיהם הם יורדים אל חיצון-חיצוניותה של התורה על מנת להתפקר בה כרצון תאותם הנשחתה. איך נהיה הדבר הזה? מה להם ולתורה? הרי בלאו הכי הם אומרים שאין מאמינים בה? אלא שהרפיון בלמוד תורה למעשה בדורות האחרונים גרם שהס"א השיגה אחיזה באור התורה עצמה ובאופן זה זורעת כפירה והשחתה, ועל ידי ה'בטלה', כנ"ל בדברי הרמח"ל ז"ל, גרמנו שתזון הכפירה מהתורה עצמה. אוי לאותה בושה!...

... האחריות עבור תוצאות גלותן של ניצוצות הקדושה בתוך הקליפות מוטלת על לומדי התורה המתרשלים להביא את תורתם לידי מעשה, ומבטלים בזה את אורות הקדושה מהשפעתם האמיתית, כמו שכתב הרמח"ל, ועל ידי זה מוסרים את האורות ההם ביד הס"א המחללת את שם שמים על ידם, וגורמת 'שיעמום', דהיינו בלבול ותמהון הלב בעולם. נורא ואיום! והתיקון גם הוא בידינו, שתורתנו תהא לשם 'הכוונה התכליתית' (כמש"כ הרמח"ל), דהיינו ישמח ה' במעשיו, מעשיו דייקא, שימשכו אורות התורה ויתפשטו למטה, היינו לתוך תת-ההכרה שלנו, בחינת השבדה אל הלב, ואז באים אל תכליתם ומביאים לידי מעשה ממש, כמובא בגמרא שם (יומא פו.) 'יהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ויהא משאו ומתנו באמונה ודיבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשר אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה... ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר', ובזה עושה קידוש ה' גדול ומביא את הקדושה לידי שליטה והס"א מתגרשת ומתרחקת, ומתקיים בו 'שם שמים מתאהב על ידיך', ובזה מתקיימת תכלית הבריאה'.

דף ט

הערות וצייונים, ראשי פרקים לעיון

'עד כמה... שלשה חדשים... חמשים יום...' — פירש הרא"ש מחלוקתם; מאיזה גיל צריך לבדוק אם יונק מאחרת אם לאו, ופחות מגילאים הללו אין צריך לבדוק, ואפילו נראה כאילו אינו רוצה לינק מאחרת — אקראי בעלמא הוא ולבסוף יונק. ואולם אם ידענו בו שאינו יונק מאחרת — הכל מודים שכופה ומניקתו. וכן אם רואים שהוא יונק — לדברי הכל אינו כופה.

'יונק תינוק והולך עד עשרים וארבעה חדש, מכאן ואילך כיונק שקיץ...' — הלכך אסור להאכילו איסור בידים. ואף אם ננקוט שאיסור דרבנן מותר להאכיל לקטן בידים, לא הותר אלא לצורך הקטן, וכיון שגדל והוא בן עשרים וארבעה חדש או בן ארבע וחמש שנים לרבי יהושע, אין צריך להנקה ובחנם אין מאכילים אותו איסור. (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א צב. עוד בענין ספיית איסורין דרבנן לקטן — ע' במובא ביבמות קיד).

'וחלופא בדם, כדתניא דם שעל גבי ככר — גוררו ואוכלו. שבין השיניים — מוצצו ואינו חושש...' — מצד הסכרה נראה שלא דוקא 'בין השיניים', אף דם חבורה באחד מאבריו, מותר למוצצו כל עוד לא פרש מגופו (ולפי זה 'חלופא' דוקא, שבחלב כי האי גונא אסור כשיונקו ממקורו ובדם מותר). וכן לענין בליעת דם המילה שמוצצין. 'וצריך עיון'. (הפלאה).

לכאורה נראה מסברה להתיר, שכשם שדם דגים מותר כשיש היכר שהוא של דגים, שיש בו קשקשים (כריתות כא), כך הדין בדם אדם, ועל כן מי שאצבעו [או אצבע של אחר] נוטפת דם, יכול למוצצו ואינו חושש. והתוס' בכריתות שדנו בדבר — זהו לפי קושית הגמרא, ע"ש, אך נראה שלפי המסקנא יש להתיר, שאינו שונה מדם דגים. וכן משמע בתוס' שם, שכתבו שדם אדם אין שייך בו התר קשקשים, ומשמע שאם היה שייך — היה מותר, ואם כן כל שעדיין לא נעתק מן הבשר הוי כקשקשים ועדיף. וכן משמע מדברי הרשב"א (המובא ברמ"א יו"ד סו סק"ד) והגר"א (שם), שכל שיש לו מוכית, גם דם האדם מותר.

ומה שאמרו שם 'כי תניא ההיא דפירש' היינו שפירש מגוף האדם, לכלי או לככר, שאז יש לאסור, אבל כשלא פירש מעל גבי בשרו מותר. וכן משמע מרש"י שם, שכל שעדיין הוא על בשרו, אין זה בכלל 'פירש' ומשמע שמוותר. ואם ננקוט כן, שבאופן הניכר, שאין חשש החלפה בדם בהמה ועוף — מותר, יש לעיין באדם הנוגש מדבר מאכל, ורושם דם שבשניו ניכר על המאכל — האם כיון שניכר שבאדם משניו, אין כאן חשש איחלופי בדם בהמה, או שמא כיון שמכל מקום פירש ממנו, לא חילקו חכמים בגזרתם והרי זה כדיון 'דם שעל גבי ככר'. ואפשר שלפירש"י בכריתות שנוקט שאין זה בגדר 'איסור' אלא 'מצות פרוש' גרידא, אין אומרים בזה 'לא פלוג רבנן' ומותר. ואולם לדעת התוס' הוא איסור כשאר איסורין דרבנן. וכן מוכח ברמב"ם וברש"י כאן (כמוש"כ בלקוטי הלכות שם).

עוד אפשר לצדד שברושם בלבד ללא ממשות לא אסרו כלל, וכשם שכתבו הפוסקים (הובא ברמ"א יו"ד סו"ס"ו) שדם אדם ודם דגים, לפי שאינם אסורים מדינא, אין אסורים תערובתם — הרי שהקילו יותר בזה משאר איסורים דרבנן. אמנם, ברמב"ם משמע שגם בכגון זה אסור, שכך פירש (הל' מאכלות אסורות ו,ב) דין דם שעל גבי הככר: 'הרי שנסך בפת ומצא עליה דם, גורר את הדם ואחר כך אוכל, שהרי פירש' — מסתימת הדברים משמע שמדבר גם באופן הנוכר, שניכר שהדם בא על הככר ע"י נשיכתו.

אך נראה שהרמב"ם לפי שיטתו שמתיר דם דגים טהורים אף ללא הכר, (ע"ש בהלכה א ובמ"מ), ואעפ"כ אסרו חכמים דם האדם, הרי שהחמירו בדם האדם יותר מדם הדגים, [והרי דינו כדיון דם דגים טמאים], אלא שכשאסרו חכמים לא אסרו דם שבשניו, אבל בכל שאר אופנים — אסור, אפילו כשניכר שהוא דם אדם, [וכדין דם דגים טמאים שאסור אפילו כשיש שם קשקשים]. אבל לדיון שדם דגים מותר רק כשיש בו הכר קשקשים, יש להשוות דין דם אדם לדם דגים, להתיר במקום היכר, וכנ"ל.

אך יש להעיר שגם רש"י והר"ן כאן כתבו כדברי הרמב"ם, שנסך פת ומצא עליה דם. ובוה מובן מה שכתבו שהתירו דם שבשניו לפי שאין מי שרואהו, ולא כתבו משום שאין שייך שם חשש 'איחלופי' — מדוקדק כנ"ל, שדם האדם אסור אפילו במקום היכר, ולא התירו אלא כשהוא בפיו. ודלא כדמשמע בתוס' וברשב"א והגר"א הנ"ל. ולפי האמור יתכן שלהרמב"ם והר"ן אסור למצוץ דם שבאצבע, מאידך אפשר שאין זה בכלל 'פירש' ומותר, כפי שצדד הפלאה. וע' בספר דרכי תשובה (סו ס"ק"ז) שהביא דעות האחרונים בדבר, ויש שתלו זאת במחלוקת רש"י ותוס'. [והסיק מהכנסת-הגדולה שלמצוץ ולפלוט ודאי מותר].

(ע"ב) 'אפילו ביעתא בכותחא לא לישרי איניש במקום רביה' — יש להוכיח מכמה מקומות, שחומרת העונש למורה הלכה בפני רבו, איננה משום כבוד הרב גרידא, כי אז היה לו לרב למחול כדי שתלמידו לא ייענש על ידו, ומצינו בכמה מעשים בגמרא שהתלמיד נענש. ומוכת מזה שאין העונש תלוי במחילתו. [ומה שכתבו התוס' כאן שמועלת מחילה, היינו מחילה שלפני מעשה, שנתן לו רשות הוראה, אבל לאחר שהורה, אין מחילת הרב מצילתו]. אלא טעם הדבר הוא, שבכך נפגעת מעלת הזקנים בעם. ולכך הקפידה התורה שעל פיהם בלבד ישק כל דבר. (מאמר לה, תשל"ב)

'לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב' — הרמב"ם (אישות כא, יא) כתב שאם היא מתאוה למאכל רע 'מפני חולי תאוה שיש לה בבטנה — אין הבעל יכול לעכב שמא ימות הולד, מפני שצער גופה קודם'. וכבר דנו על מקורו מן הגמרא, ועל סברתו, כיצד מפני צער אין חשים לסכנת הולד. ישנן השלכות לנידון זה, בענין איסור נישואין של מינקת, במקום שעלולה לחלות אם לא יתירוה להנשא. וכן כל כיוצא בזה. — ע' בר"ן כאן ובהגהות הב"ח על הר"ן; שולחן ערוך אה"ע פ, יד ובבית שמואל וחלקת מחוקק שם; אחיעזר ח"ג טז.

'דרכא על רמא דחמרא — הוּוּ לֵה בְנֵי גִירְדְנִי, דַּאכְלָה חֲרַדְלָא... דַּאכְלָה תַחְלִי... דַּאכְלָה כּוּסְבֶרְתָּא...' —

'ועל הרוב, דברים אלו אמורים בדורות הראשונים, שהיה כוחן חזק, ועושים פועל הניכר ונרגש אחר כך, הן ברית הן במראה... ובדורות הראשונים היו החושים חזקים מאד, ומרגישים יותר'.
'בזה מובן הטעם של מנהג עירנו בגדד יע"א, שכל אשה שהוכר עוברה הראשון, עושים לה בית אביה כזבא (= כוסברה) שחוקק עם סוכר'... (בן יהודע)

כללים ושיטות

בשר אדם — איסור אכילתו

'הוא טמא, ואין חלב מהלכי שתיים טמא אלא טהור... הוא טמא ואין דם מהלכי שתיים טמא אלא טהור'.

בתורת-כהנים נדרש מיעוט כזה לענין בשר אדם, שאינו כבשר מן החי האסור בלא-תעשה. ונחלקו הראשונים האם ממועט רק מ'לאו', או אין בו איסור כלל מן התורה; שיטת הרמב"ם (מאכלות אסורות ב, ג) שבשר אדם אסור באכילה באיסור 'עשה', 'שהרי מנה הכתוב שבעת מיני חיה ואמר בהן: זאת החיה אשר תאכלו הא כל שהוא חוץ מהן — לא תאכלו, ולא הבא מכלל עשה — עשה'. וכן פסק הסמ"ג (לאוין קכו קלב). וכך היא שיטת הר"ן בסוגיתנו. וכן נקט לעיקר הרב המגיד, וכן נקט הרמ"א להלכה (יו"ד עט, א).

מאידך, הרמב"ן (כאן ובפירוש התורה — ויקרא יא, ג) ועוד ראשונים סבורים שאם היה בבשר אדם איסור, כי אז היה גם דמו וכל היוצא ממנו אסור, כדין 'היוצא מן הטמא — טמא'. ועוד, כיון שדם הוא בכלל הבשר והרי הוא הותר לגמרי, כמו שאמרו כאן בגמרא, בהכרח שאין איסור גם בבשר. (וכבר דנו ראשונים ואחרונים בקושיות הרמב"ן ובישובם — ע' בר"ן בארוכה; מ"מ ולח"מ על הרמב"ם שם; חידושים המיוחסים להגר"ח, ועוד). וכן היא שיטת הרשב"א בתשובה (ח"א ססד. והובא בבהגר"א יו"ד עט) והראב"ד (מאכ"א ג, ד) ועוד. אלא שהרשב"א הוסיף שמסתבר שמצות 'פרוש' מדרבנן — יש בו, (וכ"כ הרא"ש, אם כי מטעם אחר, מפני מראית העין, כדס). ומדברי הרמב"ן משמע שאף איסור דרבנן אין בו. וכן כתב הפרי-חדש (ביו"ד עט, א) בדעתו,

וכן נקט להלכה. ואולם באבני נזר (אה"ע שלב) משמע שלדעת הרמב"ן אסור מדרבנן (וצ"ב). [וכל זה בבשר שפרש מהאדם החי, אבל המת אסור בהנאה מהתורה, שלמדנו מעגלה ערופה (סנהדרין מז:)].

(הר"ן פירש לאור שיטת הרמב"ם, שלכך הוצרכנו למיעוט מיוחד להתיר דם אדם, והלא כבר נתמעט דם מהלכי שתיים מאיסור דם' מדכתיב 'לעוף ולבהמה' (כריתות כב) — משום שבשר האדם אסור מהתורה, והוא אמינא שייאסר דם באיסור 'עשה' כדין דבר היוצא מן הטמא, [וכעין שרצים שנתמעט מאיסור דם' אבל יש בו משום איסור 'שרץ']].

והנה רש"י מפרש דם שוה בכל' — שאיסורו נהוג בטמאים ובטהורים. אבל בפירוש רבנו גרשום בכריתות (וכ"ה בשיטה מקובצת כאן בשם רבנו אליקים, והוא פירוש רבנו גרשום' שלפנינו) כתב: שהדם נמצא בזכרים ובנקבות, משא"כ החלב אינו אלא בנקבות. ויש לשאול מה חומרה היא זו בכך שהדם נמצא בכל והחלב אינו נמצא בכל, שלכן אין ללמוד התר דם מהתר חלב. ואינו דומה לכל מקום שמשתמשים בחומרה זו — כי אמנם כשיש שני איסורים קיימים ואחד כוללני יותר מתברר, אין ללמוד זה מזה, אבל כשאתה דן על עצם האיסור אם הוא קיים, הלא כיון שמצאנו התר בחלב מדוע נחלק דם מחלב בגלל שהוא מצוי יותר במציאות ממנו? אמנם לפי האמור, שהנידון כאן הוא משום איסור בשר אדם, לכן אפשר לחלק, שהחלב כיון שאינו קיים בכל, לכן חידשה תורה שאין דינו כבשר, אבל דם שהוא 'נפש כל בשר' אפשר שדינו כדין הבשר עצמו, ולכן צריך התר נוסף על דם).

שיטה שלישית, שלא הובאה בפוסקים, של הרא"ה (מובא כאן בשטמ"ק) שבשר אדם אסור בלא תעשה'. לשיטתו הגרסא הנכונה בתורת כהנים: דם' ולא 'בשר', וכבריייתא המובאת בגמרא.

וכבר יצא הרשב"ש (בתשובה תקיח) לדחות מנהג שנהגו נשים, לבלוע את ערלת התינוק שנימול, כסגולה לבנים זכרים. וכן הביאו המחזיקים-ברכה להחיד"א, ושאר פוסקי ספרד.

בהקשר למחלוקת זו, הסתפק בשו"ת 'אבני נזר' (אה"ע שלב) האם מותר להשתמש בשער אדם לצורך פרוניות התפלין שבתוך הבתים; שהרי אין כשר לתפלין אלא 'מן המותר בפיד', ומפני כן שער של חיה טמאה פסול. הלכך, לשיטת הרמב"ם, אף שערוות אדם בכלל. (והוכיח שהשער נידון כעור האדם, ולא כדבר היוצא ממנו, ע"ש). אמנם כתב שאפילו להרמב"ן יש לפקפק ולאסור, כיון שסוף אדם למיתה, ולאחר מיתה הכל אסור בהנאה, גם השער, ושוב אין אני קורא בו 'מן המותר בפיד'.

(מש"כ בפשיטות ששער המת נאסר — אינו פשוט כלל. ע' רמב"ם (אבל יד, כא) שמותר. והרשב"א (תשובה ססה) אסר. עוד יל"ע לדעת הסוברים שמת גוי מותר בהנאה, א"כ אפשר שמין האדם חשיב 'מותר בפיד' להרמב"ן, אף שסופו למות. ואפשר עוד שישראל גוי יחשבו כשני מינים, ואכן ישנתנה הדין בין שער יהודי לשער הגוי לענין תפלין, לסברת האבני נזר).

יש מי שכתב (בן איש חי — שנה שניה, אמור) שצריך להזהר שלא לקלוף או לחתוך עור האדם בשינים, פן ישאר קצת בין שיניו או בפיו. וכתב על כך בכף החיים' (זו"ד עט, יא) ש'חומרא יתרה היא. ומכל מקום נכון לזהר, וגם יש לחוש שיתרגל בכך ויחתוך גם בשבת, ולא אדעתיה'.

גזרה משום 'מראית העין'

'צינור שעלו בו קשקשין, ממעכן ברגלו בצנעא בשבת, ואינו חושש. מאי טעמא? מתקן כלאחר יד הוא, ובמקום פסידא לא גזרו בה רבנן'.

הקשו הראשונים, הלוא אמרו (שבת סד:): 'כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור?' — תרצו כאן בתוספות, אין אסור בחדרי חדרים אלא בגזרה שיבואו לחשדו באיסור תורה, אבל במקום חשד של איסור דרבנן, מותר בצנעא. וכן כתבו כמה ראשונים.

אמנם אין דבריהם פסוקים ומוסכמים על הכל. עיין בר"ן (פ"ק דביצה) שתרץ תירוץ אחר על קושייתם, ולשיטתו נראה שאין לחלק בכך. וכן הקשו (במגן אברהם שא, נו) על דברי התוס' מהסוגיא במסכת שבת (סד).

אף על פי כן, כתב במשנה ברורה (שא, קסה. ושם בבאור הלכה) לסמוך על דבריהם להלכה, שיש לצרף

שיטות הראשונים שלא פסקו כלל כרב שכל מקום שאסרו משום מראית העין אסור אף בחדרי חדרים. ולכן, במקום חשד של איסור דרבנן יש להקל.

אמנם יש סוברים שאף התוספות לא אמרו אלא במקום הפסד, כנידון שלפנינו, אבל ללא הפסד אף הם מודים שיש להחמיר אפילו בצנעה. וזוהי מתיישבת קושית המגן-אברהם מן הסוגיא בשבת. (הפלאה כאן; אגרות משה או"ח ח"ג נ). ויש מהאחרונים שפסקו להלכה דלא כחילוק התוס'. (ע' שו"ת מהר"י אסאד או"ח נו). וע"ע: העמק שאלה — בהשמות לשאלתא מב, י; מאור ישראל — שבת כה; אגרות משה או"ח ח"ב סוסי"ז מ).

מאידך גיסא, הרמ"א (יו"ד פז, ג) התיר לשתות חלב שקדים עם עוף, גם ללא הכר, כיון שאיסור עוף בחלב — מדרבנן. וכבר הרבה להקשות על דבריו הש"ך שם, שהתוס' לא אמרו אלא שלא החמירו בחדרי חדרים, אבל בפרהסיא אסרו משום מראית העין גם במקום חשד לאיסור דרבנן, וכדמשמע בהרבה מקומות בתלמוד. ויש מי שכתב (נחלת צבי שם) שאף הרמ"א לא דיבר בסעודות גדולות אלא לאדם בביתו, שזה נידון בצנעה, שהרי בני הבית יודעים שאינו אלא חלב שקדים. ואם כן, דברי הרמ"א מקורם דוקא משיטת התוס'.

אמנם, מסתימת דבריו לא משמע לחלק בין צנעה לפרהסיא. ויש שכתבו לחלק שדוקא באיסורי שבת החמורים החמירו גם באיסור 'שבות' שמדרבנן, ואסרו משום מראית העין, אבל בשאר איסורי דרבנן, לא גזרו משום 'מראית העין' לשיטת הרמ"א (ערוך השלחן או"ח רמג, י וע"ש טו. אגרות משה או"ח ח"ג נ. ויש להעיר מדין הדלקת נר חנוכה בחצר בעלת שני פתחים. ויש לדחות ששם מתחילת תקנת מקום ההדלקה היה כן, ואינה גורה חדשה).

כאמור, עצם הכלל 'כל מקום שאסרו חכמים משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור' — שנוי במחלוקת הראשונים; רב נסים גאון (הובא בראשונים בשבת סה ובתוס' ע"ז יב), הר"ה וספר התרומה, פוסקים שאין הלכה כרב, וכן נטה הריטב"א בשבת. (וכן הוא ב'חדושי הר"ן'). ואילו ר"י מבעלי התוס' פוסק כרב. וכן דעת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם והסמ"ג הרי"ד הרמב"ן והר"ן. וכן פסק בשלחן ערוך (שא, מה). וכל זה בדבר שנעשה באופן שניתן לראותו, אבל בכגון דבר שמוסתר בגוף האדם או בבגדיו, אין זה שייך לכלל האמור, ויש מקומות שלא גזרו. (עפ"י תוס' שבת סב. וע"ע: שער המלך הלכות יום טוב, דף כט ע"ד; חדושי רעק"א — או"ח י, ה; קובץ שעורים להלן אות רה).

לסיכום: ישנן גזרות שהן משום 'מראית העין', גם לגבי איסורי דרבנן. היינו, שהחשד העלול להגרם הוא על דבר איסור של דבריהם. ויש שכתבו שלשיטת הרמ"א אין איסור אפילו בפרהסיא אלא באיסורי שבת החמורים, אבל בשאר איסורי דרבנן — לא גזרו גזרות משום מראית העין. והש"ך ועוד הרבה פוסקים, חולקים על דבריו. ואף בדעת הרמ"א אין הדבר מוסכם.

אמנם, שיטת כמה ראשונים, שבאיסור דרבנן לא אסרו בחדרי חדרים בגזרת 'מראית העין'. (ולדברי ה'נחלת צבי' — כל שבביתו, גם בנוכחות בני הבית, נחשב ל'חדרי חדרים' לענין זה). ואם כי אין דבר זה מוסכם, אפשר לסמוך על דבריהם להלכה (כדעת המשנה ברורה), ויש ראשונים שנקטו כן בכל גזרה משום 'מראית העין', אף במקום חשד לאיסור תורה.

'ככתבם וכלשונם'

'צינור שעלו בו קשקשין — ממעכן ברגלו בצנעה בשבת ואינו חושש...' —

הנה מכתב מאת הגרש"ז אויערבך זצ"ל, בענין פתיחת צינור של כיוור וכד' שנחתם בשבת (מובא בשו"ת משנה הלכות ח"ו פג; בנין שבת — בונה, עמ' טז, עע"ש):

כמו שמותר לדחוף את הלכלוך על ידי הורדת מים אשר הרבה פעמים לא היה יורד אם לא היו מורידים את המים הזורמים בשפע ובכח לדחוף את אשר בתוכו, היה נחשב הכיור ממש כסתם יותר מצינור שעלו בו קשקשין, ולכן כמו שמותר לדחוף ולהוריד על ידי מים כך מותר גם על ידי פאמפע, הואיל ומראש בנוי באופן כזה שתמיד צריכין לדחוף ולהוריד הקליפין ולכלוך שבתוכו, פעם במים ופעמים בדבר אחר. וכמו שמותר לנקות חלון שעשוי להאיר שנתלכלך ואינו מאיר, ולא חשיב בהדחתו כבונה או עושה חלון בשבת, כך מותר גם לדחוף את הסתימה של בית הכסא, וגם פשוט דה"ה שמותר להוציא סתימה אפילו מצואר של בקבוק גדול שמחובר לקרקע. והטעם משום שבקבוק סתום לא פקע שם בקבוק. משא"כ בצינור שעלו בו קשקשין צריכים ע"כ לדחות ולפרש דמיירי דוקא באופן כזה שבגלל הקשקשין פקע מיניה שם צינור, משא"כ בנידון דידן במושב בית הכסא שמותר לנקותו אם נתלכלך במים, ולעשותו בכך ראוי לשיבה, כך גם מותר להוריד בכח הסתימה שבתוכו.

'מינקת שמת בעלה בתוך עשרים וארבעה חדש הרי זו לא תתארס ולא תינשא...' —
 'בדבר האלמנה שבעלה מת במלחמה, אשר יש לה כבר י"ג חדשים אחר מיתת בעלה, והילדה שנולדה לה אחר מיתת בעלה כבר גמלתה בזמן שנוהגות הנשים בזמן הזה, ולא מצד מחשבת לינשא, ואין חסר לה להתינוקת כלום מחמת שהמלכות שולחת לה בעדה כסף ככל הצורך לה בעדה מחמת שאביה מת במלחמה, ונזדמן לה עתה אחד מידידי בעלה שרוצה לישאנה ולהשגיח על בניה, שזהו טובה גדולה להבנים, ועד שתינשא לו יעברו עוד שנים או שלשה חדשים שכבר יהיו יותר מט"ו חדשים ממיתת בעלה, ואי אפשר לפניו לחכות יותר זמן, וגם הרבה אינשי יש ממשפחתו שאם ירצה לחכות יותר יעכבוהו מלישאנה, שלפניה הוא הפסד גדול, שלא מצוי מי שירצה ליקח אלמנה עם ילדים — שלכן פשוט שמותרת לינשא לו, ואם אפשר טוב לחכות עד אחר י"ח חדש מלידת בתה, אבל כשלא אפשר יש להתירה תיכף אף כשעדיין ליכא ט"ו חדש'. (אגרות משה אה"ע ח"ד מט)

דף סא

'היא אומרת להניק והוא אומר שלא להניק — שומעין לה, צערא דידה הוא' — רש"י מפרש שמצטערת מהחלב שבדדיה. ויש שנראה מדבריהם שהכוונה לצער נפשי שיש לה לפרוש מִבְּנָה. (ערמב"ם ור"ן).

ור"י בן מגאש מפרש: צער ההנקה הוא עליה, וכשהיא רוצה בצער עצמה מה אכפת לו לבעל, הלכך שומעים לה. (ולפירוש זה אף במקום שאינה מצטערת במניעת ההנקה שומעים לה).

'כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ... והרחצת פניו ידיו ורגליו' — אף על פי שאינה אלא שופכת המים בלבד, שאילו הרחצה ממש פשוט שאסור, שבלא רחיצה גם כן אסור ליגע אפילו באצבע קטנה. (ר"ן ועוד).

ונראה שאין הדבר מוסכם על דעת הכל, כי בהגהות אשר"י הביא מהר" שמואל שאעפ"י שאין משתמשים באשה, דרך שפחות מותר לרחוף, כמו שאמרה אביגיל לרחוף רגלי עבדי אדוני, וכגון במרחץ שרבים מצויים שם, מותר להשתמש באשה כגון נכרית או שפחות הרחצות אותנו במרחץ. ומדסתם להתירא משמע לכאורה אפילו רחיצה ממש. ולדבריו יש לפרש 'מרחצת' כפשוטו, שבאשתו נדה אסור הדבר משום שזו דרך קירוב אבל בלא"ה לא היה איסור משום הנגיעה, כי דרך שפחות היא. (צ"ע).

ודלא כרבי חייא ששנה אין אשה אלא ליופי / לבנים / לתכשיטים, ואינה חייבת לטחון ולאפות ולהניק את בנה — דברים שמכחישים יופיה וכו'. (אבל על 'עושה בצמר' לא חלק רבי חייא. תוס'). וכן לדברי בית שמאי אין האשה חייבת להניק את בנה בעצמה, שלכך אם נדרה שלא להניק — שומטת דד מפיו. אבל בית הלל אומרים: כופה ומניקתו.

אם היתה מניקה, פוחתים לה ממעשה ידיה ומוסיפים על מזונותיה. (משנה סד:).

א. ירושלמי: שבע גופי מלאכות מנו, והשאר לא הוצרכו למנותן. וכתבו ראשונים (עפ"י הגמרא דלהלן): אפילו דברים קטנים שבתוך הבית, כגון להביא חפץ מבית לעליה עושה, וכן טורחת לפני ארחי פרחי.

ב. התוס' (פג. ד"ה רב הונא) נסתפקן לומר שאם האשה טוחנת ואופה וכו' לבעלה, פוחתים לה ממכסת העשיה בצמר הנ"ל, ולא נאמר מִכְסָה זו אלא כשאין עושה לו שאר דברים).

ג. אם האשה לפי מעמדה אין דרכה במלאכות הללו, או דרכה אבל לא דרך משפחתו — אינה חייבת, שהאשה עולה עמו ואינה יורדת עמו, כדלהלן. וכתב מהרי"ח: נשים שלנו שאין דרכן לטחון ולכבס אין כופים אותן. וכן מובא בתוספתא שבמקום שלא נהגו באחת מכל אלו, אין כופים אותה, שהכל הולך לפי מנהג המדינה. [וכן אם היתה קטנה שאינה יודעת במלאכת הצעת המטה וכד' — אינו יכול לכופה]. (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ד קסט).

דפ"ט — ט

קיא. אשה שנתגרשה — האם וכמה מחויבת להניק את בנה הקטן?

אף על פי שהאשה הנשואה משועבדת לבעלה להניק את בנה, כאשר נתגרשה אינו כופה. ואם התינוק מכירה (ואינו יונק מאחרת) — גותן לה שכרה וכופה ומניקתו, מפני הסכנה.

ובכמה זמן הוא מכירה — נחלקו הדעות; שלשה חדשים (רבא אמר רב ירמיה בר אבא אמר רב), שלשים יום (שמואל), חמשים יום (רבי יצחק אמר רבי יוחנן). וכן פסק רב שימי בר אבבי. כאשר בא רמי בר יחזקאל אמר: כך אמר שמואל, כל זמן שמכירה (ואין שיעור לדבר אלא בבדיקה הדבר תלוי). ואמרו שאפילו תינוק סומא מכירה בריח ובטעם.

אם יודעים בו שאינו רוצה לינוק מאשה אחרת — הכל מודים שכופה, ואם הוא יונק מאחרת — אינו כופה. לא נחלקו אלא לענין בדיקה, מאיזה גיל צריך לבדוק אם באמת אינו יונק מאחרת או באקראי בעלמא נמנע מלינוק. (עפ"י רא"ש).

דף ט

קיב. א. האם חלב אשה מותר בשתיה?

ב. האם דם האדם מותר?

ג. גונח, האם מותר לו לינק בשבת?

ד. צינור שעלו בו קשקשים וסותמים אותו — האם מותר למעכם בשבת?

א. חלב אשה מותר בשתיה (את הגמל כי מעלה גרה הוא — הוא טמא ואין חלב מהלכי שתיים טמא), ואפילו מצות פרישה מדרבנן אין בו (רב ששת). ואולם אסרו חכמים לינק כל שלא פירש מדדי האשה לכלי. לדברי רבי אליעזר, לאחר עשרים וארבעה חדשי יניקה של התינוק, הרי הוא כיונק שקץ מדרבנן. ולדברי רבי יהושע יונק אפילו ארבע וחמש שנים, [והוא שיעור אחד עם 'חבילתו על כתיפיו']. פירש מלינק לאחר

עשרים וארבעה חדש, וחזר — הרי הוא כיונק שקץ. אמר רב יוסף הלכה כרבי יהושע. וכמה נחשב 'פירש' — שלשה ימים. (רב יהודה בר חביבא אמר שמואל / שנה לפני שמואל).

ב. דם האדם מותר מדין תורה (את הגמל כי מעלה גרה הוא). אבל מדרבנן אין לאכלו כל שפירש, כגון דם שעל גבי ככר — גוררו ואוכל הככר. אבל דם שבין השינים — מוצצו ואינו חושש. נחלקו הראשונים האם הוא בגדר 'איסור' דרבנן או 'מצות פרוש'. ערש"י ותוס' כריתות (כא). יש מצדדים להתיר כאשר מוצצו מאחד מאברי הגוף כל שלא פרש החוצה. ועוד כתבו הפוסקים (יד"ד סוס"י טו) שדם האדם אינו אוסר תערובתו.

בשר האדם, יש אומרים שאסור מהתורה באיסור 'עשה' (וכן נקט הרמ"א להלכה), ויש אומרים מדרבנן. ויש מי שכתב שאסור באיסור 'לאו'. (ע' בראשונים).

ג. רבי מרינוס אומר: גונח מכאב, יונק חלב בשבת, ש'מפרק' כלאחר יד הוא ובמקום צער לא גזרו חכמים. אמר רב יוסף: הלכה כרבי מרינוס. יש דעת תנאים הסוברת שלא התירו אלא ביום טוב ולא בשבת. (תוס' עפ"י יבמות קיד).

ד. נחום איש גליא אומר: צינור שעלו בו קשקשים — קשים ועשבים (תלושים. פמ"ג) שסותמים ומעכבים את קילוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים לגג ודולפים לבית. רש"י — ממעכם ברגלו בצנעה בשבת ואינו חושש. שמתקן כלאחר יד הוא ובמקום הפסד לא גזרו חכמים. אמר רב יוסף: הלכה כנחום איש גליא. א. כתב המאירי: דוקא ממעכם ומשפילם, אבל להסירם הנה והנה אסור אפילו ברגלו. (מונב במשנה ברורה שלו ס"ק מז).

ב. יש מי שכתב שמותר אפילו בפרהסיא, אלא שלכתחילה עדיף לעשות בצנעה. ובאליה-רבה נשאר ב'צריך עיון'. ונראה שגם שאר הראשונים אינם סוברים כן (עפ"י באור הלכה שלו, ט). ג. ברי"ף (פרק חבית) ובתוס', משמע שפתיחת צינור [שבקרקע] שנסתם אסורה מהתורה, כל שאינו כלאחר יד. (ע' פני יהושע; חז"א נו סק"ד).

ד. חזר שבקרקע הבית שבריה הדלת נכנס לתוכו, ונסתם בבוץ דביק — אין לגרד הבוץ בשבת כדי לפתוח את הנקב, אבל נסתם בחול רך או בגרעין של פרי וכד', שאפשר להוציאם בקלות — מותר. (עפ"י 'בנין שבת' — בונה, עמ' טז בשם הגרשו"א ועוד).

ק"ג. א. מינקת שמת בעלה — האם מותרת להינשא לאחר?

ב. הרי שנתנו לה בן להניק — מה מותר ומה אסור לה לעשות?

א. מינקת שמת בעלה, הרי זו לא תתארס ולא תינשא עד עשרים וארבעה חדש (ללידת בנה). דברי רבי מאיר. ורבי יהודה מתיר בשמונה עשר חדש. לדברי רבי נתן (יונתן) בר יוסף נחלקו בדבר בית שמאי ובית הלל. וטעם האיסור, חששו חכמים שמא תתעבר וייעכר חלבה ותצטרך לגמול את בנה, והבעל שאינו אביו לא ידאג לו להחיותו.

רבן שמעון בן גמליאל פירש: לדברי האומר עשרים וארבעה חדש — מותרת להנשא בעשרים ואחד חדש. לדברי האומר שמונה עשר חדש — מותרת להנשא בחמשה עשר חדש, לפי שאין החלב נעכר אלא לאחר שלשה חדשים.

אמר עולא: הלכה כרבי יהודה. ואמר מר עוקבא: לי התיר רבי חנינא לשאת לאחר חמשה עשר חדש.

ואולם רב יוסף מסר בשם רב ושמואל שצריכה להמתין כ"ד חדש חוץ מיום שנולד בו וחוץ מיום שנתארכה בו.

נתנה בנה למינקת או גמלתו או מת — מותרת לינשא מיד. כן שנו בבביתא. ותלה רב פפי דין זה במחלוקת רבי מאיר ורבי יוסי, האם גזרו חכמים בכל אופן אם לאו. ואמר רב נחמן אמר שמואל: הלכה כרבי מאיר בגזירותיו, הלכך אף באלו אסור, (כי גזרו נתנה בנה להניק שמא תחזור בה המינקת, וגמלתו אטו שמא תגלמנו ועדיין הוא צריך לינק, ובמת גזרו שמא תהרגנו כדי שתוכל להינשא. תוס'). וכן מסרה אותה סבתא שרב נחמן אסר לה לעשות כן. לא התיר אלא לאלמנות בית ראש הגולה, שנתנו בניהן למניקה, כי המניקה לא תחזור מהתחייבותה להם להניק, אבל באנשים אחרים חוששים שמא תתחרט ויחזור הבן אצל האם ויסתכן. והסיקו הלכה: מת מותר גמלתו אסור. מר בר רב אשי אמר: אפילו מת אסור, שמא תהרגנו ותלך ותינשא, כמו שארע מעשה כזה. ודחו שאין לחוש לכך.

א. רבנו שמשון הזקן היה אומר שגרופה מינקת מותרת לינשא, מפני שאינה משועבדת להניק [ואפשר שמעוברת אסור. וברא"ש הביא אף על מעוברת. ע' נודע ביהודה יח]. ורבנו תם חלק ואסר, וכן פוסק בשאלות דרב אחאי. (תוס' ורא"ש). וכן הסכמת הפוסקים להלכה.

כשהתינוק ירש ירושה מאביו כדי מחייתו, או אף אם לא ירש, אלא שמעמידים לו מראש סכום כדי כל צרכיו לכ"ד חדש בקנין גמור, ומשלישים אותו ביד שלישי או ביד בית דין [ולא יתן ביד האשה והבעל, אעפ"י שהם ידועים כאנשים נאמנים], וגם לפי האומד יש בזה זכות והטבה לתינוק בנישואי אמו לבעל זה — יש להקל בגרופה להינשא בהשלמת י"ב חדש [שהוא נחשב סוף זמן ההנקה בזמן הזה], ואפילו בתוך י"ב חדש, כל שגמלה מלהניק מטעמים שונים [ולא מחמת הנישואין]. ודוקא כשיש לה צורך גדול לינשא. (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"ד נ-נא).

ב. נחלקו הפוסקים במינקת ובמעוברת בזנות אם יש בה איסור. ויש מקילים אם היא מופקרת לזנות, שבעלה משמרה. (ע' שו"ת מהרי"ל קד-קה; שו"ת מהרי"ו עג שכתבו לאסור. וכן דעת השלחן-ערוך (אה"ע יג, יא). ובשו"ת מהרי"י מינץ (ה) חולק, וכן מובאת דעה זו בהגהות מרדכי סי' קו ובכתובות רצ, וכן הביא הרמ"א אה"ע יג, יא. וע"ש בנושאי כלים ובשו"ת משיב דבר ח"ד יח). ויש שהורו להקל דוקא בנתעברה באונס, או אף בספק אונס. (ע' זכר יצחק כד; אבני נזר אה"ע כו).

בספר מנחת שלמה (ח"ג צה, ט-י) נקט שבהזרעה מלאכותית, [אף מאיש זר] אין איסור משום מעוברת ומינקת חברו ואין בעלה צריך לפרוש ממנה אלא שלשה חדשי הבחנה.

ג. עבר וקידש — נחלקו הפוסקים האם כופים לגרשה או אין כופים אלא די בכך שלא יכנסו עד עבור הזמן. (ע' אה"ע יג, יב).

ד. יש מן הפוסקים שהקלו באופנים מסוימים כשהאשה לא התחילה להניק את בנה כלל, וגם היא עשירה ויש לה די לפרנס את ולדה. ויש אוסרים. (ע' שו"ת הריב"ש תסג; אמונת שמואל ב; בית שמואל יג ס"ק לז; וע' באריכות באוצר הפוסקים יג, פד; אבני נזר אה"ע נג; עזרת כהן כ; שבט הלוי ח"ו רא). נחלקו האחרונים במעוברת ומינקת מנכרי, האם גם עליה חל האיסור להינשא לישראל תוך כ"ד חדש. (ע' נודע ביהודה תנינא לה. וע' בשו"ת שבט הלוי ח"ה קצו מעשה בבית ישראל שברחה עם ערבי לעיר עזה וילדה לו בן ואח"כ שבה אל עמה ואל אלקיה).

ע"ע בד"ן מעוברת חברו, בימות מב.

ב. הרי שנתנו לה בן להניק — הרי זו לא תניק עמו לא בנה ולא בן חברתה. פסקו ליתן לה מזונות מועטים — אוכלת הרבה משלה, כדי שיהא לה חלב הרבה ולא תמיתנו. לא תאכל עמו דברים הרעים לחלב. ופרשו בגמרא דברים המזיקים לחלב, שהם גורמים להפסקתו או לעכירתו.

המניקה ולד של אשה אחרת [אפילו התינוק מכירה] — אינה אסורה מלינשא. (עפ"י שלטי הגבורים ועוד. ע"ע פריט"ם ושיטות בשו"ת משיב דבר ח"ד כא; אבני נזר אה"ע נב, ו).